

Posudek

Kathleen Brenda Geaney: *English-Speaking Communists, Communist Sympathizers and Fellow-Travelers and Czechoslovakia in the Early Cold War* (Anglicky mluvící komunisté, komunističtí sympatizanti a podporovatelé a Československo v počátcích studené války). Charles University, Faculty of Arts, Institute of World History, Prague 2017, 258 pp.

Práce Kathleen Brendy Geaney je v mnoha ohledech z hlediska svého obsahu novátorská, protože téma, které zpracovává, nebylo zatím v naší historiografii příliš frekventované. Snad nejbližší tématu stojí práce zesnulého Karla Bartoška "Zpráva o putování po komunistických archívech" vydaná česky v roce 2000 (původně francouzsky se stejným názvem - Les aveux des archives – v roce 1996), která si ovšem všímá především francouzských a italských komunistů a primárně polemizuje s „Doznáním“ Arthura Londona. Praha byla v době studené války skutečně jakousi Mekkou západoevropských komunistů, už proto, protože byla sídlem několika mezinárodních organizací, vystupujících sice formálně jako nadstranické, avšak nacházejících se ve skutečnosti pod dominantním vlivem komunistů a SSSR. Sídlil zde Mezinárodní svaz studentstva (International Union of Students - IUS), Světová odborová federace (World Federation of Trade Unions – WFTU) a v letech 1952-1954 dočasně (po svém vyhnání z Paříže a před přestěhováním do Vídně a pak do Helsinek) rovněž Světová rada míru (World Peace Council – WPC). V Praze se konalo v první fázi studené války několik kongresů organizovaných těmito organizacemi, jako např. mírový kongres na jaře 1949 (konaný souběžně s kongresem v Paříži, kam francouzské úřady část delegátů odmítly vpustit), II. kongres Mezinárodního svazu studentstva či zasedání Stálého výboru Světové rady míru (1950). Všechny tyto akce byly navštěvovány také komunisty a jejich sympatizanty z anglicky mluvících zemí, často významnými intelektuály či umělci. Kromě toho bylo Československo častým cílem levicově orientovaných turistů, kteří ovšem na počátku studené války mohli Československo navštěvovat zpravidla jen v rámci organizovaných skupin. Práce Kathleen Brendy Geaney podává výklad o těchto návštěvnících, reprodukuje jejich osobní názory na poměry v Československu. Autorka také objasňuje, proč bylo právě Československo populární: připomíná (s. 10), že bylo minimálně poničeno druhou světovou válkou, byla zde vyšší životní úroveň, než v ostatních tzv. lidově-demokratických zemích (a především než v SSSR) a způsob života i kulturní prostředí byly blízké západní Evropě.

Práce se zaměřila na několik okruhů návštěvníků Československa: na členy komunistických stran anglicky mluvících zemí (především Komunistické stany Velké

Británie), na návštěvníky různých velkých kulturních akcí, majících propagovat Československo (např. filmový festival v Karlových Varech), dále na mírové aktivisty, navštěvující akce pořádané stálým výborem Světové rady míru a Mezinárodního svazu studentstva, a konečně na organizované skupiny turistů, resp. zvláštní skupiny navštěvující československé lázně (mezi nimi byli často britští havíři příjíždějící na léčení na pozvání a náklady státem kontrolované Ústřední rady odborů). V Československu žila i malá skupina osob z anglicky mluvících zemí (hlavně z USA), která si zvolila Československo z politických důvodů za své trvalé bydliště. Z nich zřejmě nejznámější byli Martha Dodd (dcera někdejšího amerického velvyslance v nacistickém Německu) a její manžel Alfred Stern, obvinění v USA ze špionáže ve prospěch SSSR.

Těžiště analýzy návštěvníků leží v návštěvách anglicky mluvících mírových aktivistů různých typů (viz zejména kap. The World of Peace, s. 100-124 a kap. o postoji církvi k mírovému hnutí – s. 125 násl.). SSSR velmi dovedně dokázal využít strachu širokých vrstev obyvatelstva z možné třetí světové války a především z eventuálního nasazení atomových zbraní k rozpoutání mírové kampaně, jejímž cílem bylo ve skutečnosti oslabit vůli kapitalistických zemí bránit se sovětské expanzi a šíření komunismu. Sovětský svaz a tzv. lidově-demokratické státy se samy pasovaly do role států důsledně bránících mír a obviňovaly západní státy a především USA ze záměru rozpoutat světový konflikt, ačkoliv ty nic podobného neplánovaly a byly rozhodnuty respektovat v Evropě *status quo* (jasně se to ukázalo během antikomunistického povstání v Maďarsku na přelomu října a listopadu 1956). Jak autorka dobře ukazuje na případových studiích jednotlivých skupin návštěvníků Československa, většinu návštěvníků Československa tvořili naivní lidé, jimž není třeba upírat dobrou vůli. Neuvědomovali si ovšem, že předpokladem skutečného a trvalého míru je především uvolnění v oblasti ideologie a svobodná výměna informací a názorů, tedy právě to, co komunističtí ideologové zásadně odmítali. Na druhou stranu, i když většina mírových aktivistů konala *bona fide*, vyskytli se i takoví, kteří jednoduše využívali možnosti zúčastnit se výletu do Československa na útraty tamního režimu výměnou za napsání několika článků do novin či psaní propagačních brožur v angličtině (viz např. s. 219). O těchto lidech možno s klidným svědomím říci, že „bojovali za mír“ za sovětské peníze.

Autorka ukazuje, že způsob propagace socialismu v Československu pomocí návštěv pečlivě vybraných sympatizantů ze Západu, kteří pak po návratu psali o lidově-demokracii nadšené články, v podstatě kopíroval systém, který existoval již před druhou světovou válkou v SSSR. Zatímco běžný návštěvník neměl šanci se do SSSR vůbec dostat, pro sympatizanty

režimu byl připraven takový program, který měl zajistit, aby návštěvník viděl, co režim chtěl, aby viděl, a současně aby neviděl, co vidět nemá. Řada návštěvníků pak sehrála roli „užitečných idiotů“. V Československu byly trasy návštěv více či méně standardní, zahrnovaly návštěvu Lidic, návštěvu vzorného JZD a školy, případně podle profese účastníků některého závodu či instituce. Návštěvník byl oddělen od styku s obyvatelstvem jazykovou bariérou, protože neuměl česky ani slovensky a znalost angličtiny byla u tehdejších obyvatel Československa minimální. Program byl kromě toho koncipován tak, aby návštěvník na samostatné zkoumání poměrů v Československu pokud možno neměl čas. Pro českého čtenáře je zajímavým zjištěním pasáž týkající se činnosti londýnské cestovní kanceláře Progressive Tours, která se specializovala na zájezdy do východní Evropy (s. 56). Podle autorky např. roku 1950 navštívilo Československo s touto kanceláří nejméně 406 britských turistů a pro rok 1951 se dokonce počítalo s kapacitou 1000 – 1350 britských turistů, kterýžto počet byl nakonec snížen na 800 (s. 158). Tato informace je velmi zajímavá, protože v letech 1949-1953 se vstupní víza k turistickým cestám v zásadě vůbec nevydávala.

Na práci si cením, že autorka neupadla do jednostrannosti. Poukazuje na to, že i na Západě, především pak v USA a Austrálii byli především v první fázi studené války lidé šikanováni za své levicové názor a především za členství v komunistické straně, o jejíž delegalizaci bylo v Austrálii dokonce v roce 1951 uspořádáno referendum (většina voličů se v něm vyslovila proti zákazu – viz s. 140). Austrálie i USA přijaly restriktce pro cestování svých občanů do tzv. lidově-demokratických států, a kromě toho řadě aktivistů byly vůbec odebrány cestovní pasy (viz s. 41, 57, 79, 86-87, 94, 108-109, 123). Osoby aktivizující se v mírovém hnutí a samozřejmě komunisté měli problém získat vstupní víza především do USA, ale někteří nebyli např. vpuštěni britskými úřady na mírový kongres v Sheffieldu v listopadu 1950, který byl kvůli tomu přeložen do Varšavy (viz s. 119-122). Delegáti z komunistické Číny nebyli už o rok dříve vpuštěni na mírový kongres v Paříži, který se proto – jak už bylo zmíněno výše - paralelně konal v Praze (s. 103-106).

Práce je napsána na základě obsáhlého archívního výzkumu, autorka prokázala velkou znalost odborné, populární i memoárové literatury, zejména v anglickém jazyce. Po věcné stránce jsem v textu nenašel žádné podstatné chyby, mám nicméně tyto drobné připomínky:

na s. 130 se autorka zmiňuje o známých vraždách funkcionářích MNV v Babicích v roce 1951, přičemž přejímá starší běžnou interpretaci celé akce jako možné provokace StB. Jak ale přesvědčivě na základě studia archívního materiálu a výsledku doposud žijících pamětníků

dokázal Michal Stehlík (Babické vraždy, Praha : Academia 2016) akce nebyla provokací StB, ale naopak ukázkou její neschopnosti protistátní skupinu, která v kraji působila již delší čas, včas odhalit. Jiná věc je, že v rámci potrestání pachatelů vražd a vyšetřování osob, které skupinu podporovaly, bylo zatčeno a odsouzeno mnoho nevinných lidí (mimo jiné i část Stehlíkových příbuzných) a celý případ byl využit k pacifikaci nespokojených rolníků v kraji.

Na s. 130-131 je napsáno, že řecko-katolická církev byla v dubnu 1950 přinucena splynout („merged“) s pravoslavnou církví. Ve skutečnosti tzv. Prešovský sabor, který prohlásil „návrat“ řecko-katolíků k pravoslaví neměl žádné oprávnění takovoto rozhodnutí přijímat a jeho usnesení bylo protiprávní. Řada věřících, a především většina řecko-katolických kněží odmítla ostatně bez ohledu na rozhodnutí saboru do pravoslavné církve vstoupit. Lépe by bylo tedy napsat, že řecko-katolická církev byla zakázána.

Na s. 131 – pokud bereme Československo jako celek (a pro padesátá leta jinak postupovat nelze), tak v Československu existovaly tři velké protestantské církve (nikoliv dvě). Druhou nejsilnější byla v roce 1950 Slovenská evangelická církev augšpurského vyznání (luteráni; k nim je třeba počítat ještě Slezskou evangelickou církev a. v.). Luteráni byli v Československu početnější, než Českobratrská církev evangelická, vzniklá v roce 1918 spojením českých luteránů a kalvinistů.

Na s. 132 – Josef Jukl Hromádka nebyl profesorem na teologie „na Komenského univerzitě v Praze“ (Komenského univerzita je jak známo v Bratislavě), ale na Komenského evangelické teologické fakultě, která ovšem tehdy nebyla součástí Karlovy Univerzity (stala se jí až roku 1990).

Na s. 168 je uvedeno, že Polsko a Československo podepsaly dohodu umožňující občanům obou států navštívit druhý stát do hloubky 10 km. To je nepřesné, protože dohoda podepsaná 6. září 1955 v Praze (vstoupila v platnost 22. dubna 1956) se týkala jen malého pohraničního turistického styku ve Vysokých Tatrách. Občané obou států sice nepotřebovali k překročení hranice cestovní pas, ale museli mít turistickou propustku k občanskému průkazu, kterou vydávaly policejní úřady podle místa trvalého pobytu žadatele, přičemž podmínkou byla legitimace oficiálního turistického spolku - vyjma u hromadných cest mládeže na společnou propustku, kde stačilo, měl-li takovou legitimaci vedoucí výpravy. To byl také zřejmě zmíněný případ Erwin Marquit, Američanky žijící v Polsku, jejíž v podstatě nelegální návštěvě Československa je v textu řeč.

Na s. 180 (pozn. 623) – správný český titul autobiografické knihy Arthura Londona o procesu se „spikleneckým centrem“ je „Doznání“, nikoliv „Vyznání“ (první české vydání je z roku 1969, druhé z roku 1990).

Na s. 195 je věta: A key event in the life of the devoted communist was the annual Party Congress. Stranické sjezdy se ale nikde nekonaly každoročně; v Československu padesátých a šedesátých let se konaly zpravidla jednou za čtyři roky, od sedmdesátých let jednou za pět let.

Na s. 210 – formální zrovnoprávnění žen s muži bylo obsaženo již v československé ústavě z 29. února 1920, nikoliv až v ústavě z 9. května 1948, jak komunisté tvrdili. Samozřejmě, od formální rovnoprávnosti vyhlášené v roce 1920 ke skutečné rovnoprávnosti žen bylo ještě velmi daleko, ale to platilo pro všechny státy.

Tyto připomínky nemají zásadní charakter a nesnižují hodnotu práce. Pokud bych ale něco práci vytkl, pak je to nedostatek analytičnosti: práce se dobře čte, rozpadá se ale na řadu dílčích osobních příběhů. Přes tuto výhradu práci doporučuji k obhajobě.

Předloženou práci předběžně klasifikuji jako „**prospěla**“.

V Praze, 12. ledna 2018

Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Ústav českých dějin FF UK